

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ОСІБ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У ЗАКЛАДІ З НАДАННЯ ПСИХІАТРИЧНОЇ ДОПОМОГИ

Роксолана Володимирівна КОЛОДЧИНА,

*прокурор відділу представництва інтересів
держави в суді з питань земельних відносин
Київської міської прокуратури
<https://orcid.org/0000-0003-4690-9351>*

Забезпечення прав і свобод особи є завданням правової держави. Громадянин, який страждає психічним захворюванням, не може бути позбавлений особистих, духовних та інших прав, закріплених у Конституції України. Надання медичної допомоги особі, яка страждає захворюванням психіки, може відбуватися амбулаторно або у закладі з надання психіатричної допомоги. Примусова або добровільна госпіталізація хворого до психіатричної лікарні може бути пов'язана із обмеженням його прав під час лікування. Здійснити контроль над законністю прийняття лікарем-психіатром рішення про застосування обмежень до особи в умовах стаціонарного лікування достатньо важко. Саме тому повинні бути встановлені гарантії законності під час обмеження прав громадянина, якого госпіталізовано до психіатричної лікарні.

Міжнародно-правові акти встановлюють основні права пацієнтів закладів психіатричної допомоги. Згідно і п. 11 ст. 11 Резолюції ООН про захист осіб із психічними захворюваннями фізичне обмеження або примусова ізоляція повинні застосовуватися тільки у випадках, якщо такі заходи можуть бути єдиним можливим засобом запобігти завданню шкоди самому пацієнту або іншим особам [1]. Отже, міжнародні акти ООН передбачають обмеження прав пацієнтів психіатричної лікарні лише у виключних випадках. Про необхідність імплементації норм міжнародних документів до законодавства України у цій сфері вказують В. І. Теремецький, А. І. Музичук та інші науковці [2, с. 157]. Отже, міжнародно-правові стандарти прав пацієнтів закладів психіатричної допомоги повинні бути відображені в українському законодавстві.

Правові засади обмеження прав пацієнтів психіатричних лікарень закріплені у ч. 4 ст. 25 Закону України «Про психіатричну допомогу». Згідно з наведеною нормою можуть бути обмежені такі права, як приймати відвідувачів наодинці, придбавати і використовувати предмети повсякденного вжитку, перебувати на самоті. Закон передбачає, що таке рішення фіксується у медичній документації із зазначенням строку його дії та може бути оскаржено до суду [3]. Необхідно наголосити, що відповідні заходи можуть бути застосовані в інтересах захисту здоров'я чи безпеки пацієнтів або інших осіб. Рішення приймає лікар-психіатр особисто. Про відповідні обмеження жодний орган державної влади або громадського контролю не повідомляється. Проконтролювати законність обмеження прав пацієнта можна лише в тому випадку, якщо пацієнт звернеться зі скаргою

до суду. Але працівники закладу психіатричної допомоги можуть завадити у поданні такої скарги.

Зауважимо, що можливість фізичного обмеження або ізоляції осіб, які перебувають у закладах психіатричної допомоги, встановлена у ст. 8 названого Закону України. Вказана норма встановлює, що заходи фізичного обмеження або ізоляції особи при наданні їй психіатричної допомоги застосовуються лише в тих випадках, коли всіма іншими законними заходами неможливо запобігти небезпеці, яка може виникати для пацієнта та інших осіб [3]. Отже, і в цьому разі жодна посадова особа або орган влади не буде перевіряти законність дій лікаря. Водночас зловживання посадовими обов'язками з боку лікарів або особиста неприязнь до окремих пацієнтів цілком можливі.

Правила застосування фізичного обмеження або ізоляції при наданні психіатричної допомоги особам, які страждають на психічні розлади, затверджені наказом Міністерства охорони здоров'я від 24 березня 2016 року. Згідно з п. 6 цих Правил факт та обґрунтування застосування фізичного обмеження або ізоляції доводяться до відома законного представника у разі його наявності та керівника закладу охорони здоров'я. Строк разового застосування ізоляції не може перевищувати вісім годин, а строк фізичних обмежень – чотири години [4]. Виходячи з норм цього підзаконного акта, проконтролювати законність й обґрунтованість рішення лікаря може лише керівник закладу охорони здоров'я. Законний представник особи, яка страждає психічною хворобою, може подати скаргу до суду для перевірки обґрунтованості застосування певних обмежувальних заходів. Але пацієнт психіатричної лікарні може не мати законного представника, оскільки така особа не завжди позбавлена дієздатності. Водночас обов'язкове повідомлення родичам пацієнта про застосування до нього ізоляції або інших обмежень законодавством не передбачено.

Норми ст. 339–342 ЦПК України встановлюють порядок розгляду заяв лікарів-психіатрів або закладу психіатричної допомоги про примусову госпіталізацію громадянина, який страждає психічним захворюванням. Однак немає окремої статті, яка б передбачала порядок розгляду скарги на рішення лікаря-психіатра про обмеження прав пацієнта. Є. О. Березовська та Н. П. Крижина наголошують, що пацієнти закладів психіатричної допомоги мають право на апеляцію і особисту участь у судових слуханнях з питань, які пов'язані з примусовим лікуванням [5, с. 35]. Слід підтримати таке твердження та розробити правовий механізм для оскарження рішення лікаря-психіатра про застосування обмежень до пацієнтів закладів психіатричної допомоги. На даний час право на оскарження задеклароване, але механізм його реалізації не розроблений.

Отже, до особи, яка перебуває на лікуванні у психіатричній лікарні, можуть бути застосовані фізичні обмеження, ізоляція, а також обмеження у прийманні відвідувачів і перебуванні на самоті. Для нагляду за дотриманням законності під час прийняття таких рішень до законодавчих актів пропонуємо внести такі зміни:

1. У ст. 8 і ст. 25 Закону України «Про психіатричну допомогу» передбачити обов'язкове інформування родичів пацієнта психіатричної лікарні про застосування до нього обмежувальних заходів.

2. Також у Законі України «Про психіатричну допомогу» закріпити максимальні строки застосування будь-яких обмежень до пацієнтів психіатричної лікарні.

3. Доповнити ЦПК України новою статтею 342-1, яка б регулювала порядок оскарження рішення лікаря-психіатра про застосування обмежень до пацієнтів. Право оскаржити відповідне рішення надати родичам пацієнта, строк для розгляду відповідних скарг встановити тривалістю в один день, передбачити обов'язкову присутність скаржника, лікаря, пацієнта та прокурора.

Список використаних джерел:

1. Резолюція 46/119 про захист осіб з психічними захворюваннями та покращення психіатричної допомоги, прийнята Генеральною асамблеєю ООН 18 лютого 1992 року. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_905#Text (дата звернення: 8 грудня 2020 року)

2. Теремецкий В. И., Музычук А. Н., Салманова Е. Ю., Казначеева Д. В., Кныш С. В. Укрепление договорных начал в правоотношениях между пациентом и лечебным заведением при реформировании системы здравоохранения в Украине. *Georgian Medical News*. 2018. № 11(284). С. 155–159. URL: <https://www.geomednews.com/ru/past-issues.html>

3. Про психіатричну допомогу: Закон України від 22 лютого 2000 р. № 1489-III. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14#Text> (дата звернення: 8 грудня 2020 року)

4. Правила застосування фізичного обмеження та (або) ізоляції при наданні психіатричної допомоги особам, які страждають на психічні розлади: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 24 березня 2016 року № 240. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0570-16#Text> (дата звернення: 8 грудня 2020 року)

5. Березовська Є. О., Кризина Н. П. Проблеми та перспективи державної політики в міжнародних нормативно-правових актах з питань охорони психічного здоров'я. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2011. № 10. С. 31–37.